

ОСОБЛИВОСТІ РОЗВИТКУ РЕГІОНІВ УКРАЇНИ В ПЕРІОД СТАГНАЦІЇ

Ємельянова О.М,
аспірант ДонДУУ

Проведено аналіз розвитку регіональних економічних систем (РЕС) України в період стагнації світової економіки. Враховуючи необхідність формування конкурентної переваги РЕЗ, визначені сильні і слабкі сторони регіонального розвитку. Виявлено, що диференціація регіонів України проходить не стільки за галузевою ознакою «промисловість - сільське господарство», скільки за територіальним «центр - регіони». На основі кластеризації обґрунтована класифікація РЕЗ на унікальні та типові. Аргументовано необхідність стратегічного позиціонування типових РЕЗ як етапу планування та реалізації стратегії соціального та економічного розвитку регіонів.

Проведено аналіз розвитку регіональних економічних систем (РЕС) України в період стагнації світової економіки. З огляду на необхідність формування конкурентної переваги РЕС, визначені сильні і слабкі сторони регіонального розвитку. Виявлено, що диференціація регіонів України проходить не стільки по галузевій ознаці «промисловість - сільське господарство», скільки по територіальній «центр – регіони». На основі кластеризації обґрунтована класифікація РЕС на унікальні та типові. Аргументовано необхідність стратегічного позиціонування типових РЕС як етапу планування та реалізації стратегії соціального й економічного розвитку регіонів.

The analysis of development of regional economic systems (RES) of Ukraine in the period of world economy stagnation has been carried out. Considering necessity of formation of RES competitive advantage, strengths and weaknesses of regional development have been defined. It has been revealed that differentiation of regions of Ukraine passes not so much to a branch sign «industry - agriculture», how many on territorial «center - regions». On a basis of clusterization the classification of RES on unique and typical has been proved. The necessity of strategic positioning typical RES as a stage of planning and realization of strategy of social and economic development of regions has been given reason.

Постановка проблеми у загальному вигляді. Зв'язок з науковими та практичними завданнями. За прогнозами провідних міжнародних фінансових інститутів для глобального економічного середовища залишаються характерними ознаки економічної депресії і досить високого рівня невизначеності перспектив і макроекономічної нестабільності:

сучасний етап розвитку глобальної економіки характеризується надзвичайно високим рівнем державної заборгованості розвинених країн світу;

кардинальне подолання боргових проблем вимагатиме тривалого періоду і більшої координації дій на глобальному рівні;

заходи щодо нейтралізації кризових процесів засобами жорсткого фінансового та фіскального регулювання, до яких переважно схиляються уражені борговою кризою розвинені країни, втрачають ефективність;

бюджетна консолідація не дає очікуваного ефекту без структурних реформ і адаптивної грошово-кредитної політики;

помітно виросла стійкість країн, що розвиваються до глобальних криз, це пояснюється зростанням якості економічної політики і порівняно меншою частотою внутрішніх і зовнішніх шоків в даних країнах;

рецесія в промислово розвинених країнах супроводжується потужним зсувом торгових потоків в країни. Зростання попиту на імпорт з боку країн, що розвиваються є найважливішим фактором, який утримує світову економіку і торгівлю від глибшого спаду;

глобалізація як провідний тренд у розвитку світової економіки зумовлює ризики для країн, що розвиваються щодо зовнішніх шоків і припинення росту [1, с 22].

У подібних умовах розвитку зовнішнього середовища забезпечення позитивних показників макроекономічної динаміки України потребують суттєвого послаблення залежності національної економіки від кон'юнктури світових ринків, що може бути досягнуто шляхом посилення ролі внутрішніх чинників економічної динаміки. Процес відновлення національної економіки, реалізований за регіональним принципом, відповідає як високому рівню

диференціації регіональних економічних систем України, так і загальноєвропейської моделі економічного розвитку, в якій регіон є повноцінною системою, інтегрованою в загальносвітовий економічний простір.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Виділення невирішених питань.

Дослідженню регіонального розвитку присвячені роботи вітчизняних і зарубіжних дослідників, серед яких З. Варналій, Г. Губерна, М. Долішній, С. Дорогунцов, В. Куценко, В. Лескін, В. Любченко, О. Мазур, В. Мамутов, В. Поповкін, В. Симоненко, О. Сологуб, Ю. Чернецький, М. Чумаченко, О. Швецов.

При цьому походи до здійснення регіонального розвитку, пропоновані концепції і методи їх реалізації формулювалися переважно в умовах зовнішнього середовища, що динамічно розвивається, представленого світовою економікою. Однак, циклічність її розвитку, що задає прогнозну тривалість фази стагнації більшості глобальних ринків, визначає необхідність переосмислення процесу стратегічного регіонального позиціонування, обумовлює доцільність вибору стратегій регіонального розвитку з високим рівнем автономності по життєво важливим функціям і необхідним рівнем унікальності сформованої конкурентної переваги як основи для глобального позиціонування в новому циклі економічного розвитку.

Загальна мета. Процес формування унікальної конкурентної переваги території вимагає детального аналізу актуальних сильних і слабких сторін розглянутої економічної системи. Для регіональних економічних систем України важливо визначити поточний рівень їх розвитку, домінуючу галузеву спрямованість і наявність потенціалу для інноваційного розвитку, що становить основну мету даної публікації.

Виклад основного матеріалу. Обґрунтування отриманих результатів.

При проведенні аналізу РЕЗ України в якості основи використані дані за 2010-2012 рр., які наявні на момент розгляду.

У табл. 1 представлені дані з валового регіонального продукту, обсягу реалізованої промислової продукції та виробництві сільськогосподарської

продукції в регіонах України, а також - дохід на одну особу. Враховуючи той факт, що регіони України мають суттєво різну чисельність населення, показники, представлені в табл. 1, відображають їх значення в розрахунку на душу населення, що дозволяє провести порівняльну оцінку РЕЗ.

Таблиця 1

Показники регіонального розвитку на душу населення, 2011 р. [2]

Область України	Показники, на душу населення, 2011 р.			
	ВРП, грн.	обсяг реалізованої промислової продукції, грн.	виробництво продукції с/г, грн.	дохід на людину, грн.
1	2	3	4	5
АР Крим	19467,0	11509,3	3547,0	18231,0
Винницька	17768,0	13880,2	9199,0	19090,8
Волинська	16993,0	9815,4	5570,0	16657,7
Дніпропетровська	42068,0	60785,0	4349,0	24302,4
Донецька	36446,0	46534,8	2595,0	24890,3
Житомирська	17184,0	12276,0	5660,0	18716,4
Закарпатська	14455,0	7385,3	3238,0	15002,4
Запорізька	27567,0	42212,0	4863,0	23684,9
Івано-Франківська	19386,0	14845,7	3751,0	17732,6
Київська	34420,0	23437,9	3011,0	22520,1
Кіровоградська	19918,0	14293,6	10477,0	18039,2
Луганська	25067,0	29684,8	2718,0	20879,9
Львівська	20490,0	12130,2	3304,0	19204,4
Миколаївська	23402,0	18330,9	7092,0	20040,7
Одеська	25748,0	10473,5	4195,0	19135,0
Полтавська	35246,0	42931,4	10066,0	20917,4
Ровенська	16735,0	12548,7	5196,0	17326,2
Сумська	19800,0	19303,0	6794,0	19592,9
Тернопільська	15055,0	7030,7	6740,0	16351,3
Харківська	27966,0	22853,7	4828,0	21787,8
Херсонська	16990,0	9971,8	9177,0	17654,3
Хмельницька	17260,0	12485,3	7113,0	18738,2
Черкаська	21082,0	22047,7	11308,0	18246,3
Чернівецька	13228,0	4432,9	4773,0	15992,5
Чернігівська	19357,0	12921,6	7733,0	19465,0
м. Київ	79729,0	26110,5	-	42576,7
м. Севастополь	24564,0	9586,0	-	19918,6

<i>Середнє значення</i>	24718,2	19622,9	5891,9	20248,0
<i>Min</i>	13228,0	4432,9	2595,0	15002,4
<i>Max</i>	79729,0	60785,0	11308,0	42576,7
<i>Max/min</i>	6,03	13,71	4,36	2,84

На рис. 1.представлено позиціонування регіонів України за параметрами виробництва і реалізації продукції промисловості і сільського господарства на душу населення, 2011 р., що дає можливість диференціювати РЕЗ за галузевою ознакою.

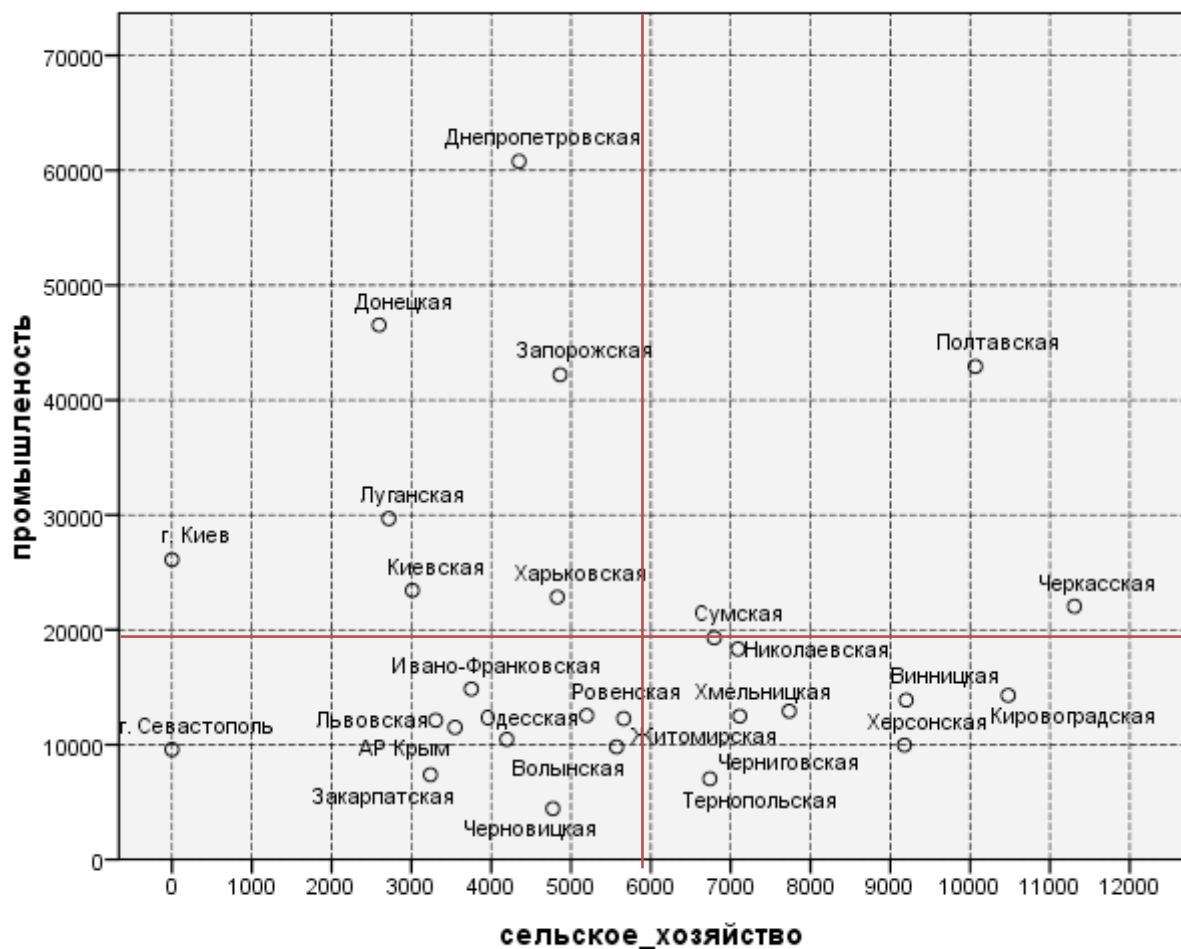

Рис. 1. Позиціонування регіонів України за параметрами виробництва і реалізації продукції промисловості і сільського господарства на душу населення, 2011 р. [2]

Як видно з отриманої класифікації, промисловими (з рівнем розвитку промисловості вище середнього по країні) є Дніпропетровська, Донецька, Запорізька, Луганська, Київська, Харківська області та м. Київ.

До регіонів з відносно високим рівнем розвитку сільського господарства можна віднести Кіровоградську, Вінницьку, Херсонську, Миколаївську, Сумську, Хмельницьку, Житомирську, Чернігівську та Тернопільську області країни.

В окремий кластер з високим рівнем як промислового, так і сільськогосподарського розвитку можна визначити Полтавську область. При цьому, Черкаська область, також потрапила в даний квадрант може бути охарактеризована як переважно сільськогосподарська, хоча вона і демонструє показники промислового розвитку вище середніх по країні.

Решта областей України характеризуються показниками як промислового, так і с / г розвитку нижче середньодержавних, що відрізняє їх як системи з недостатньо вираженим і реалізованим потенціалом економічного розвитку. До них відносяться АР Крим, м. Севастополь, Закарпатська, Львівська, Одеська, Волинська, Чернівецька, Івано-Франківська області. в галузевій структурі даних регіонів або переважають галузі сфери послуг, або - їх можна віднести до депресивних.

Для диференціації даної групи, можна використовувати загальний показник ВРП на душу населення (рис. 2), який дає можливість виключити з неї Одеську область, ВРП на душу населення в якій вище середнього значення по країні, що зумовлено високою часткою сфери послуг у виробництві валового регіонального продукту.

Показники валового регіонального продукту характеризують дохід на душу населення в розглянутій РЕЗ, а також - відображає потенційні можливості для досягнення основних показників регіонального розвитку - рівня і якості життя населення (рис. 3).

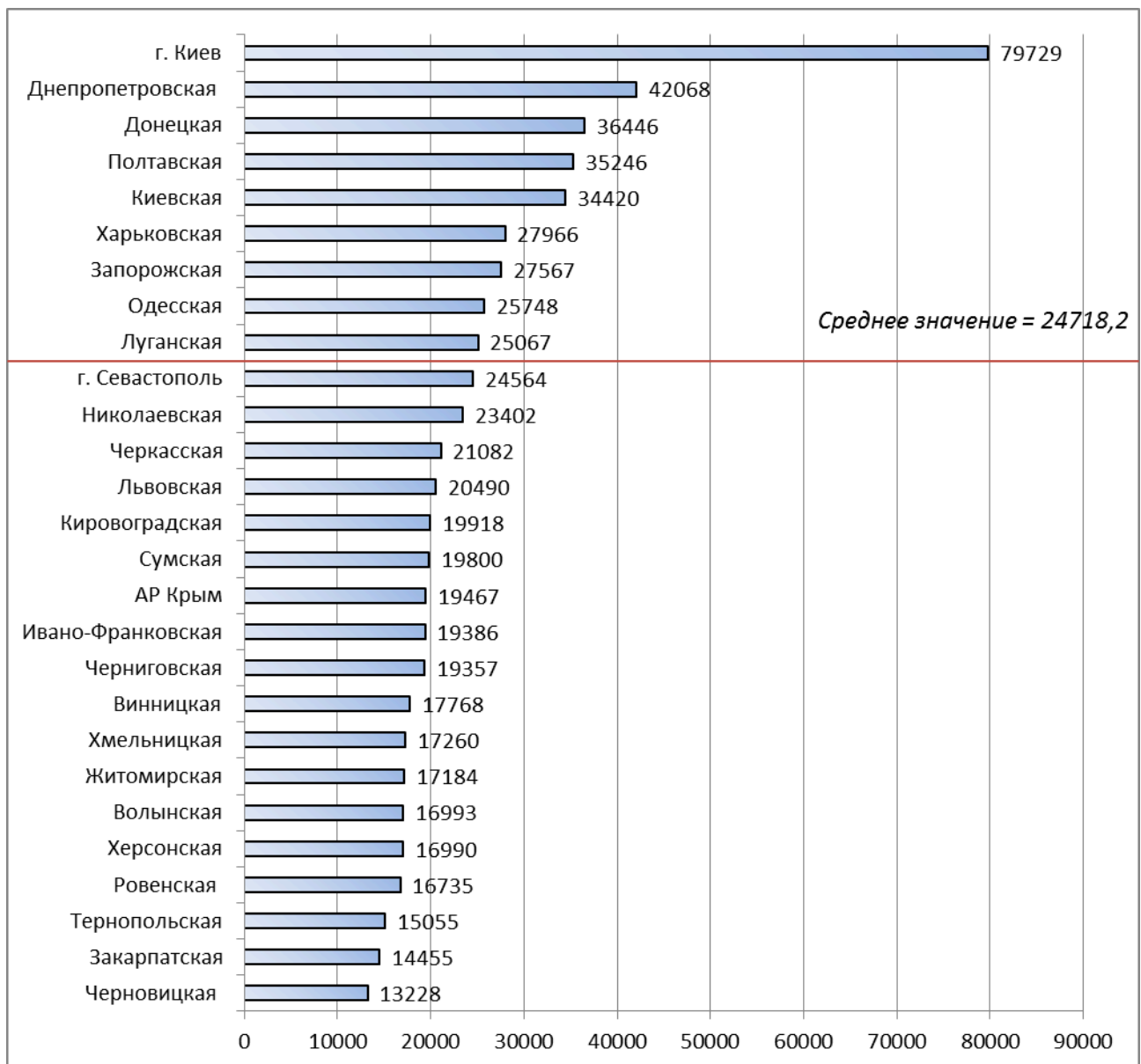

Рис. 2. ВРП на душу населения, 2011 р. [2]

На рис. 3 високе значення коефіцієнта детермінації характеризує наявність прямої залежності між показниками доходу та ВРП на душу населення, відображеної без урахування рівня неоднорідності розподілу доходів.

Окремо стоїть точка на графіку представляє м. Київ і дає можливість констатувати, що високий рівень диференціації РЕЗ України проходить по лінії «центр - регіони», а не по галузевої спрямованості «промисловість - сільське господарство».

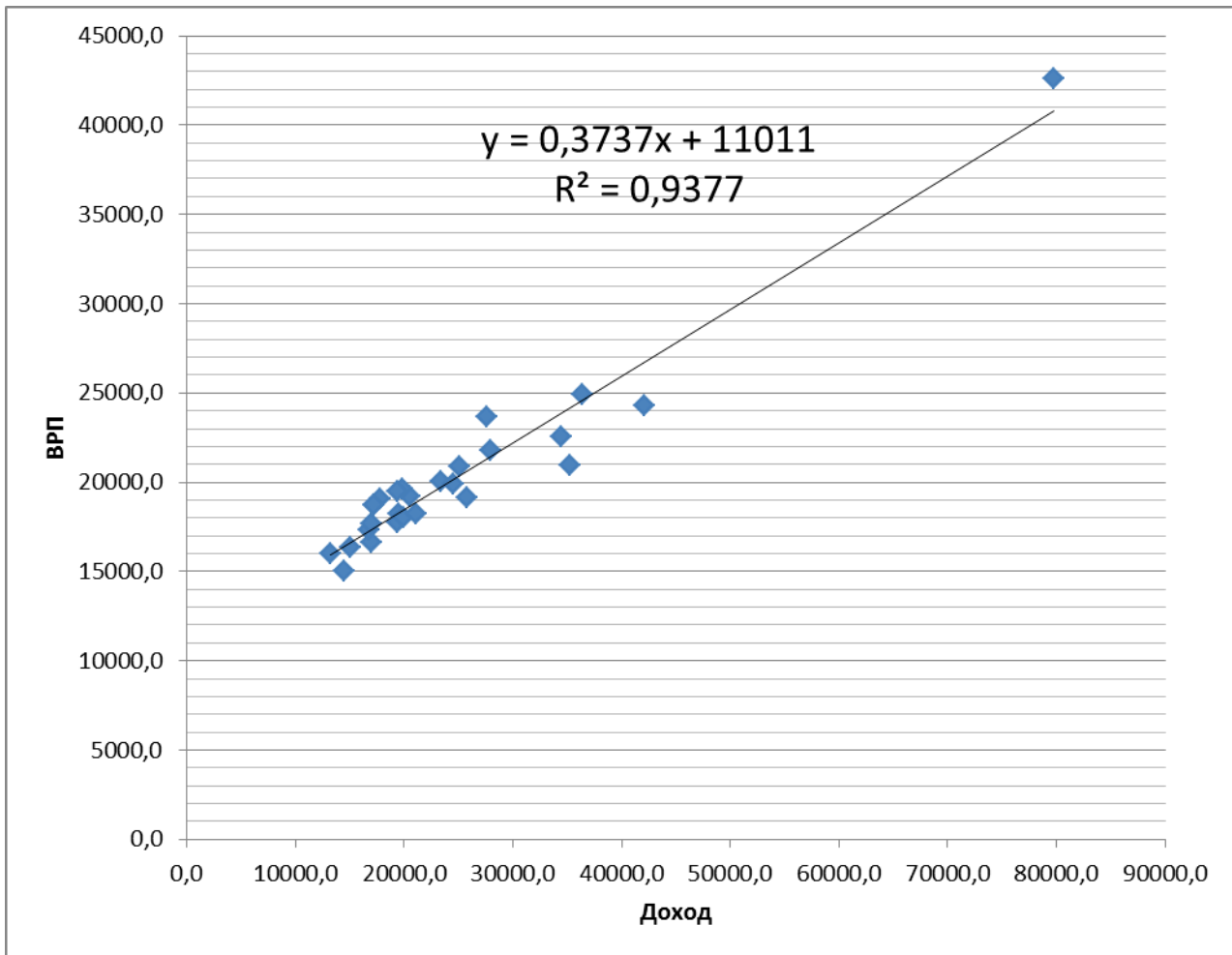

Рис. 3. Лінійна регресія, що відображає залежність готівкового доходу в розрахунку на одну людину від ВРП на душу населення

До таких регіонів належать Полтавська, Одеська, Луганська області України та м. Севастополь (рис. 4). У даних регіонах в наявності тенденція до ліберальної моделі економічного розвитку, для якої характерно збільшення ступеня диференціації населення за рівнем доходу. Крім того, запізнювання темпів зростання готівкового доходу як результату збільшення ВРП на душу населення в даних регіонах може бути обумовлено тривалістю виробничого циклу підприємств базових галузей РЕЗ.

Важливо також відзначити, що при більш детальному розгляді, можна виявити кілька регіонів, в яких збільшення ВРП на душу населення вище середнього по Україні призводить до підвищення рівня одержуваного доходу повільнішими темпами, ніж у середньому по країні.

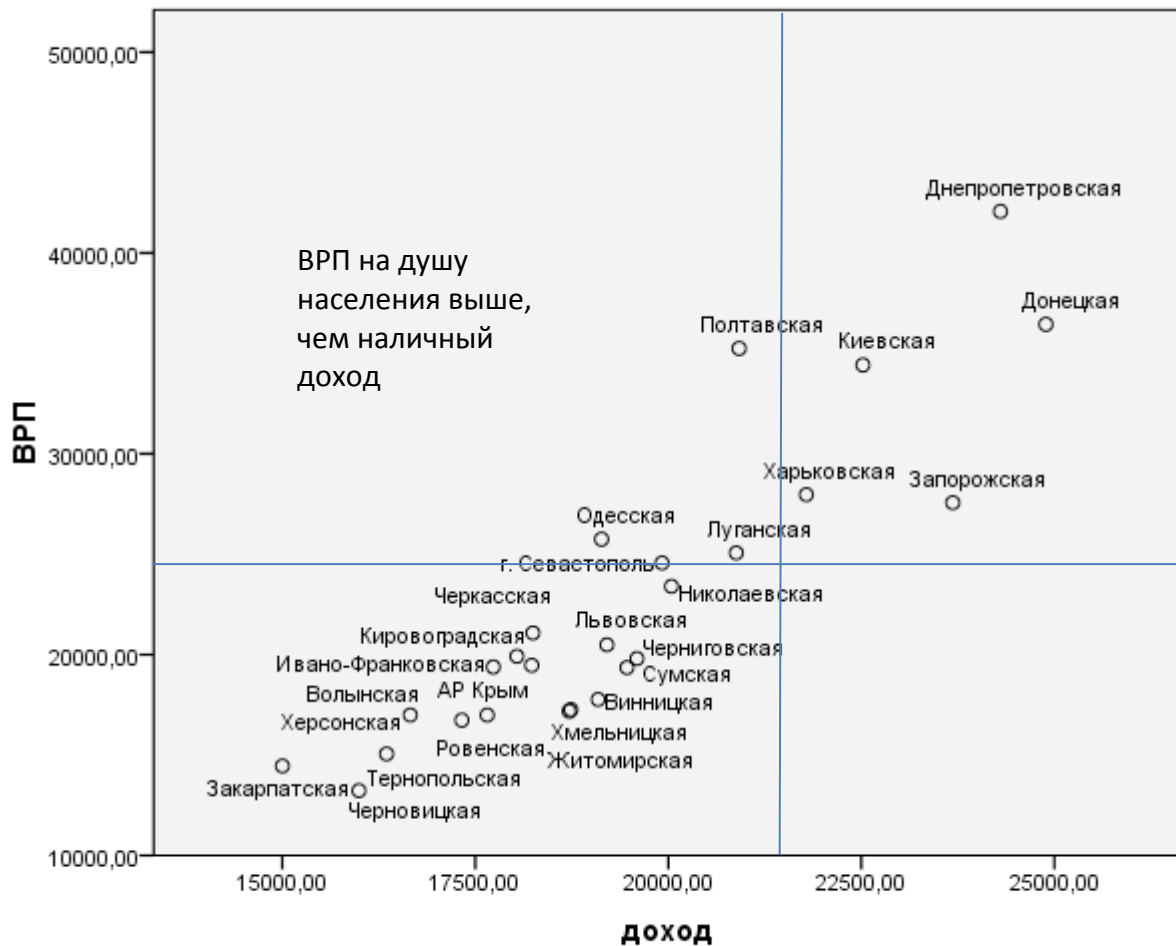

Рис. 4. Позиціонування регіонів за показниками ВРП на душу населення і доходу на душу населення (за винятком м. Києва) [2]

Враховуючи всі показники регіонального розвитку, використані для аналізу (див. табл. 1), регіональні економічні системи доцільно класифікувати за ступенем однорідності їх моделей розвитку, для чого може бути застосований метод кластерного аналізу. На рис. 5. представлені результати кластерного аналізу, проведеного за допомогою програми SPSS за методом Варда [3].

Два типи угруповання регіонів з високим показником однорідності групи можуть включати 6, або 4 кластера. Враховуючи той факт, що при виділенні 4 кластерів, одна з груп буде представлена 19 регіонами, доцільно зупинитися на класифікації до 6 кластерів і коефіцієнтом різномірності 2,5 за 25-бальною шкалою.

Dendrogram using Ward Method

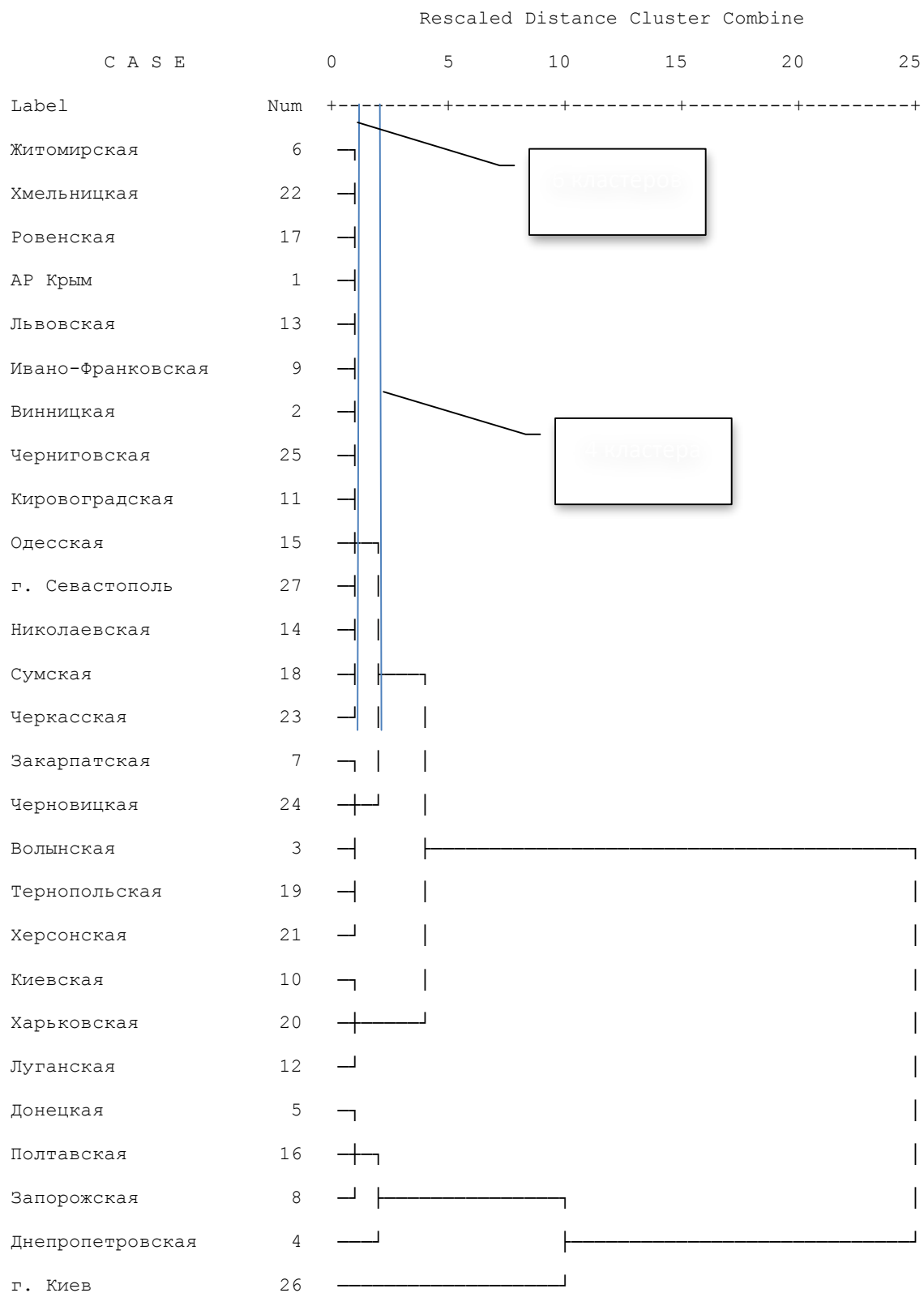

Рис. 5. Кластерний аналіз регіонів України за показниками економічного розвитку на душу населення, 2011 р.

Результати кластерного аналізу дозволяють згрупувати регіони України в 6 кластерів:

кластер № 1: м. Київ;

кластер № 2: Дніпропетровська область;

кластер № 3: Запорізька, Полтавська, Донецька області;

кластер № 4: Луганська, Харківська, Київська області;

кластер № 5: Херсонська, Тернопільська, Волинська, Чернівецька, Закарпатська;

кластер № 6: інші регіони.

За підсумками кластеризації можна виділити дві групи регіонів: унікальні і типові (представлені в 6 кластері).

Унікальні регіони мають виражену спеціалізацію економічної системи та її прояв. Вони не завжди відрізняються високими показниками економічного зростання, але мають високий рівень індивідуальності економічної системи. Відсутність прямого зв'язку між унікальністю РЕЗ та її успішністю визначається життєвим циклом конкурентної переваги, обраного регіоном в якості базового.

У типових регіонах економічна модель не є достатньо проявленою, вираженою. Це не означає, що РЕЗ типових регіонів позбавлені унікальності. Навпаки, її наявність не є достатньо проявленою, в необхідній мірі реалізованою в актуальній економічній моделі регіонального розвитку.

Для регіонів, визначених у кластер № 6 за результатами проведеного аналізу, знадобитися аналітичний етап - процедура позиціонування, виділення сильних і слабких сторін і формування унікального поєднання видів діяльності.

Аналіз розвитку РЕЗ буде недостатньо повним без дослідження інноваційної складової їх діяльності.

Дані, представлені в табл. 2, відображають результати інноваційної діяльності, не має характер, що наздоганяє, тому що включають обсяг реалізованої інноваційної продукції, яка є новою для ринку, а не для підприємства.

Показники для позиціонування регіонів по результату інноваційної діяльності [2]

Область України	ВРП на душу населення, грн.				Обсяг інноваційної реалізованої продукції, яка є новою для ринку, на душу населення, грн.			
	2010 г.	2011 г.	2012 г.	середнее	2010 г.	2011 г.	2012 г.	середнее
1	2	3	4	5	6	7	8	9
АР Крим	16507	19467	22675	19550	13	37	47	32
Винницька	14332	17768	20253	17451	112	98	23	78
Волинська	13916	16993	19249	16719	77	33	102	71
Дніпропетровська	34709	42068	44650	40476	54	142	91	96
Донецька	28986	36446	38907	34780	84	44	318	149
Житомирська	14616	17184	19551	17117	40	27	3	23
Закарпатська	12278	14455	17088	14607	1	8	1	3
Запорізька	23657	27567	30656	27293	268	489	559	439
Івано-Франківська	14814	19386	23379	19193	42	420	1051	504
Київська	26140	34420	40483	33681	217	274	227	239
Кіровоградська	15533	19918	22082	19178	285	162	39	162
Луганська	19788	25067	25950	23602	923	396	745	688
Львівська	16353	20490	24387	20410	20	69	202	97
Миколаївська	20276	23402	24838	22839	873	508	64	482
Одеська	22544	25748	27070	25121	4	5	208	72
Полтавська	29652	35246	38424	34441	978	5664	1295	2646
Ровенська	13785	16735	18860	16460	13	16	3	11
Сумська	15711	19800	21722	19078	874	1507	1294	1225
Тернопільська	11713	15055	16644	14471	35	143	109	96
Харківська	23639	27966	29972	27192	343	205	679	409
Херсонська	14346	16990	17910	16415	116	171	177	155
Хмельницька	13602	17260	19920	16927	0	0	1	0
Черкаська	17325	21082	24558	20988	78	74	30	61
Чернівецька	10939	13228	14529	12899	6	31	7	15
Чернігівська	15406	19357	22096	18953	12	54	33	33
м. Київ	70424	79729	97429	82527	703	511	455	556
м. Севастополь	20455	24564	25872	23630	20	20	0	13

Примітка: виділено значення обсягу інноваційної реалізованої продукції, яка є новою для ринку, на душу населення, середнє значення якого за 3 роки вище, середнього по країні за вказаний період (значення показника в стовпці 9 більше 309 грн.)

Характеристики інноваційної діяльності дозволяють визначити потенційні можливості для відновлення регіональної економічної системи в період стагнації світової економіки і кризи національної.

Представлені на рис. 6 і рис. 7 дані змінюють традиційне уявлення про те, що інноваційними регіонами України на постійній основі є Харківська, Львівська, Київська області та м. Київ. У лідери інноваційного розвитку за період 2010-2012 рр. вийшли Полтавська та Сумська області країни, а за підсумками 2012 р. до них також можна віднести Івано-Франківську, Харківську, Запорізьку, Луганську області. Для м. Київ характерно значно перевищення показника ВРП на душу населення над інноваційним та промисловим розвитком.

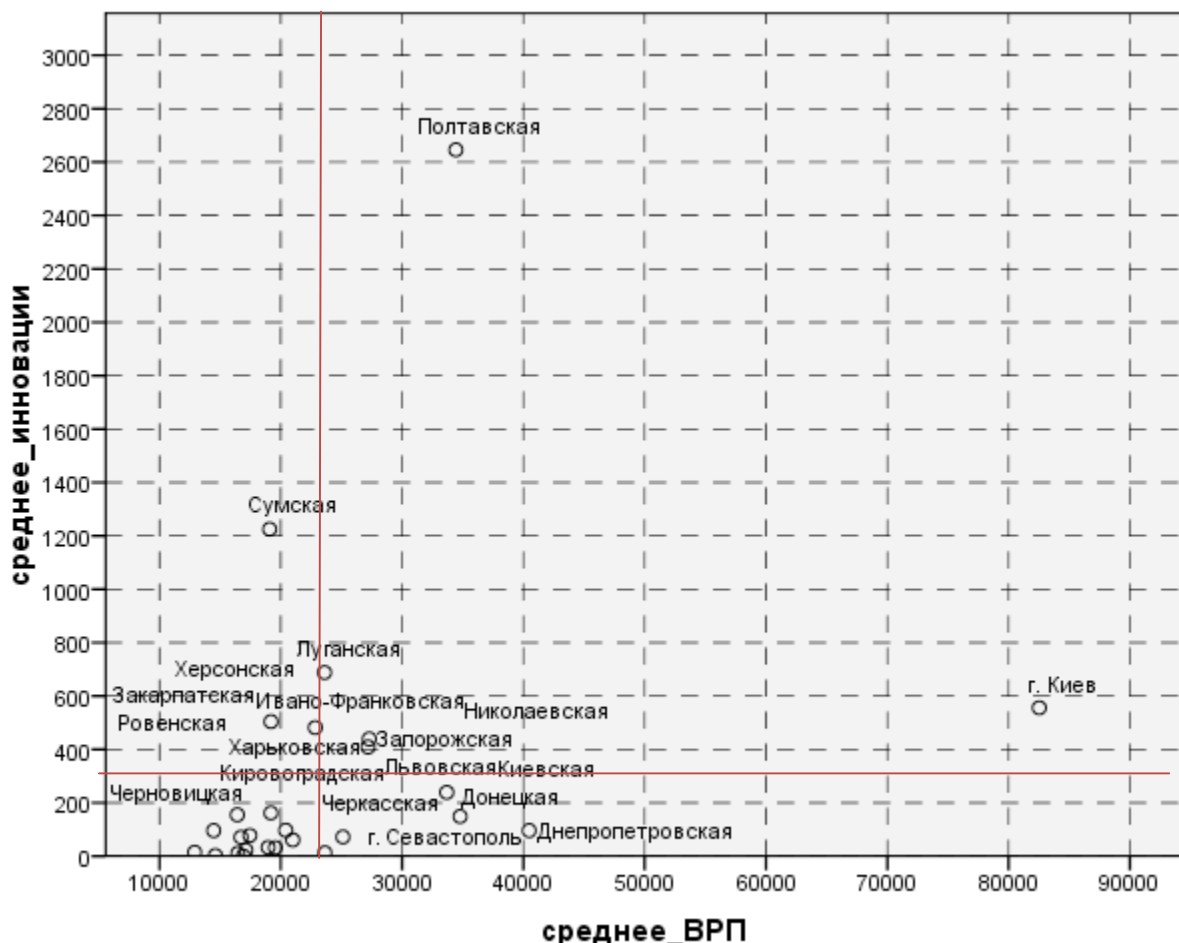

Рис. 6. Позиціонування регіонів за показниками:

середнє інновації - обсяг інноваційної реалізованої продукції, яка є новою для ринку, на душу населення, грн. середнє значення за період 2010-2012 рр.;

ВРП середнє - валовий регіональний продукт на душу населення, грн., середнє значення за період 2010-2012 рр..

Середні показники за три роки, і показники за 2012 р., подані окремо, демонструють непостійність реалізації інноваційної діяльності регіонів від року до року. При цьому саме середні значення дають можливість отримати уявлення про стійкість даного виду діяльності в рамках РЕЗ. За допомогою цієї класифікації можна виділити регіони з низьким рівнем інноваційної активності, з високим стійким і високим нестійким видом інноваційної активності.

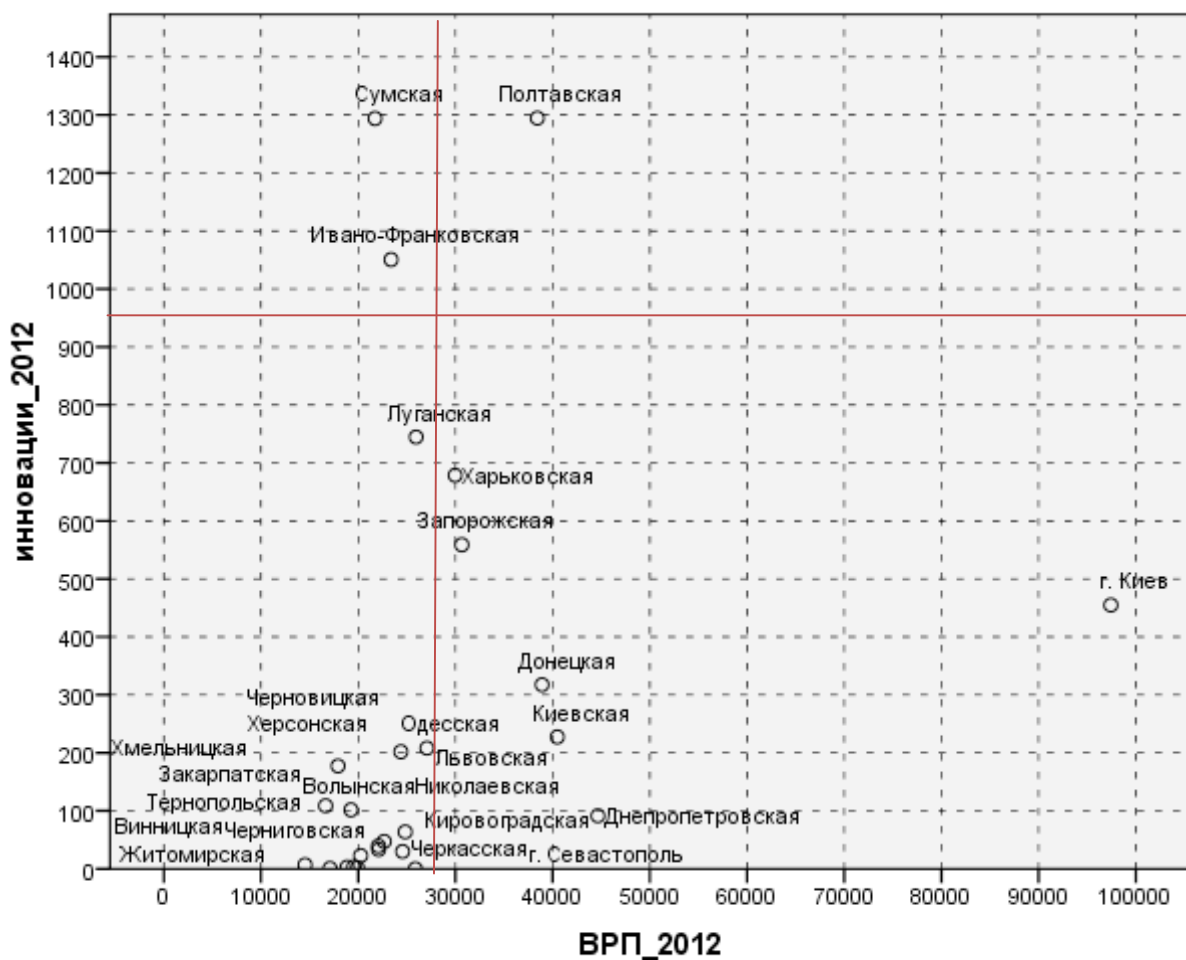

Рис. 7. Позичонування регіонів за показниками:

інновації 2012 - обсяг інноваційної реалізованої продукції, яка є новою для ринку, на душу населення, грн.;

ВРП 2012 - валовий регіональний продукт на душу населення, грн.

Висновки і перспективи подальших розробок. Таким чином, результати проведеного аналізу свідчать про те, що:

високий рівень диференціації РЕЗ України проходить по лінії «центр - регіони», а не по галузевій спрямованості «промисловість - сільське господарство», що обумовлено процесом «стиснення інформації», характерним для складних відкритих систем, що знаходяться в стадії кризового розвитку;

результати кластерного аналізу, проведеного за показниками економічного розвитку регіонів, свідчать про наявність унікальних РЕЗ та типових, для яких сильні сторони не виділені, конкурентна перевага не сформоване, або недостатньо реалізовано в актуальній моделі регіонального розвитку;

показники інноваційного розвитку регіонів України продемонстрували як зміна регіональних центрів інноваційного лідерства, так і мінливість інноваційної активності РЕЗ в річному вимірі;

процес стратегічного управління унікальними РЕЗ передбачає управління життєвим циклом їх конкурентної переваги; для типових РЕЗ адекватним є їх стратегічне позиціонування як етап планування та реалізації стратегії соціального та економічного розвитку регіонів.

Подальший напрямок дослідження проблеми розвитку регіонів України в період стагнації світової економіки складає розробка індивідуальних стратегічних програм регіонального розвитку, що відповідають як критеріям автономності життєзабезпечення РЕЗ, так і критеріям збереження цілісності національної економіки шляхом забезпечення необхідного рівня регіональної зв'язності.

Література

1. Перспективы экономики Украины в условиях глобальной макроэкономической нестабильности. - К.: НИСИ, 2012. - 33 с.
2. Державний комітет статистики України [Електронний ресурс] Статистична інформація. – Режим доступу: <http://www.ukrstat.gov.ua>.